

Сергій Страшнюк (Харків)

ЦЕНТР БОЛГАРИСТИКИ

ТА БАЛКАНСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. М. ДРИНОВА

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна протягом своєї понад 200-річної історії був і залишається одним із провідних центрів болгаристики за межами Болгарії. Ця наукова традиція, біля витоків якої стояли професори І. І. Срезневський (1812–1880), П. О. Лавровський (1827–1886) і М. С. Дринов (1838–1906), у ХХ ст. була продовжена й розвинута іншими поколіннями вчених, хоча, із зрозумілих причин, прямої спадкоємності між науковцями імперської та радянської доби бути не могло.

До певної міри відродженню харківської болгаристики сприяло перебування Болгарії у радянській сфері впливу, куди вона потрапила за підсумками Другої світової війни. Це давало можливість харківським історикам, починаючи з кінця 50-х рр. ХХ ст., час від часу отримувати наукові відрядження до Софії та інших міст Болгарії, де зосереджені головні архіви та книгозховища країни. Зусиллями професорів С. І. Сідельникова (1917–1977), Г. М. Попова (1925–1988), Г. Й. Чернявського (1931 р.н.) та їхніх учнів у Харкові була відновлена школа істориків-болгаристів¹, свідченням авторитету якої стало проведення у місті Загальносоюзних конференцій істориків-славистів (1970, 1985 рр.) та II Загальносоюзної конференції з болгаристики (лютий 1991 р.). З 1988 р. в стінах Харківського університету проводяться Дриновські читання², що з часом перетворилися на великий міжнародний науковий форум, а 1994 р. вийшов з друку перший том «Болгарського щорічника»³ — органу Міжреспубліканської наукової асоціації болгаристів з центром у Харкові*. За 10 років своєї діяльності Асоціація відіграла певну роль у згуртуванні наукових сил⁴, однак у складних умовах посткомуністичного транзиту 2001 р. припинила своє існування, як і багато інших ініціатив у рамках СНД.

Проте кадровий потенціал харківської історичної болгаристики залишився. Про нього красномовно говорить хоча б той факт, що за останні два десятиріччя її представниками захищено 14 кандидатських і 3 докторських дисертації, причому

* Другий було видано 1996 р. у співпраці з Культурно-просвітницьким центром «Васил Априлов» Міністерства освіти, науки та технологій Республіки Болгарії (Болгарський ежегодник: Болгарський щорічник: Български годишник. — София—Харьков, 1996. — 432 с.), а починаючи з третього тому, «Болгарський щорічник» продовжує виходити на видавничій базі Київського славистичного університету.

половина кандидатських⁵ та усі докторські (М. Г. Станчев, С. В. Потрашков, О. О. Тортіка)⁶ — в умовах незалежної України*.

Завдяки наявності у місті креативного інтелектуального середовища у цій галузі гуманітарного знання (понад 25 докторів та кандидатів наук — від фахівців з римського провінційного суспільства у Нижній Мезії та Фракії й протоболгаристів до істориків новітнього часу та політологів) 9 вересня 2005 р. було засновано в університеті Центр болгаристики та балканських досліджень ім. Марина Дринова, названого на честь видатного болгарського ученого та громадського діяча, понад 30 років життя якого пов'язані з Харковом. Поштовхом до такого кроку стало нагородження у травні того ж року Харківського національного університету найвищою нагородою Болгарської академії наук — Почесним плакетом (Золотою медаллю) імені М. Дринова — за внесок у розвиток історичної болгаристики.

Офіційне відкриття Центру відбулося символічного дня — 28 лютого 2006 р. — у соту річницю від дня смерті видатного болгарина — за участю Надзвичайного та Повноважного Посла Республіки Болгарія в Україні Ангела Ганєва та Голови БАН академіка Івана Юхновського, що прибув до Харкова на чолі представницької болгарської делегації.

Тоді ж були задекларовані головні цілі новоствореного Центру: підтримання традицій наукової болгаристики в стінах університету через розробку пріоритетних напрямів, зокрема, вивчення історії та культури болгарської спільноти в Україні; координація науково-дослідної діяльності й концентрація зусиль на актуальних напрямках балканістичних та візантинознавчих досліджень у межах України; проведення конференцій, симпозіумів, семінарів, читань, «круглих столів» із нагальних проблем болгаристики та візантинознавства; сприяння відрядженню до Болгарії та інших держав Південно-Східної Європи викладачів, докторантів, аспірантів та здобувачів з метою проведення наукових досліджень; допомога студентам та іншим зацікавленим особам в оволодінні південнослов'янськими та грецькою мовами й удосконалення навичок їх використання; комплектація наукової бібліотеки, архіву та накопичення банку даних у галузі болгаристики і балканістики; встановлення безпосередніх контактів з університетами й академічними інститутами гуманітарного профілю Болгарії та інших країн регіону для реалізації спільних проєктів.

Хоча штат Центру скромний — директор та молодший науковий співробітник (0,5 ставки) — до його Наукової ради входять 11 докторів наук, професорів і 15 кандидатів наук, доцентів, що дозволяє проводити доволі інтенсивну науково-організаційну та дослідницьку діяльність.

За короткий термін свого існування у співпраці з історичним факультетом вдалося провести три міжнародних конференції — «Історія та культура Болгарії в особах та образах» (жовтень 2005), «Харківська школа болгаристики та візантинознавства: минуле, сьогодні, майбутнє» (лютий 2006), «Російсько-турецька війна 1877–1878 рр. та історична доля болгарського народу» (жовтень 2007). Перша з них відбулася у межах договору про співробітництво між Харківським та Великотирновським університетами,

** До них слід додати докторську дисертацію та монографічне дослідження В. Д. Козлітіна з історії російської та української еміграції у королівській Югославії.

останні дві — як Дриновські читання за участю науковців із України, Болгарії, Росії та Молдови. Під час V Дриновських читань, 26 жовтня 2007 р., відбулося урочисте засідання Вченої ради університету з нагоди вручення диплома почесного доктора ХНУ імені В. Н. Каразіна Голові БАН академікові Івану Юхновському за особистий внесок у розвиток українсько-болгарських наукових та громадських зв'язків. За його ініціативи, зокрема, 4 квітня 2006 р. було підписано Договір про співробітництво між Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна та Болгарською Академією наук, що передбачає всіляку підтримку діяльності Центру болгаристики та балканських досліджень ім. М. Дринова. Наявність цього договору уможливила видання «Дриновського збірника» — офіційного органу Центру і Комісії істориків Україна — Болгарія⁷, редакційний підготовці та фінансовому забезпеченню якого сприяють академічне видавництво «Проф. Марин Дринов» та община Панагюриште (батьківщина М. Дринова) й Харківське міське товариство болгарської культури ім. М. Дринова, відносини з якими також ґрунтуються на договірних засадах.

Крім «Дриновського збірника», харківські болгаристи останнім часом опублікували кілька монографій⁸, а з 2007 р. започаткували шоквартальні наукові семінари. Як правило, вони «прив'язуються» до червоних дат болгарського календаря: 3 березня — Дня визволення Болгарії з-під османського гніту; 24 травня — Дня слов'янської писемності, болгарської освіти та культури; 22 вересня — Дня незалежності; 1 листопада — Дня народних пробуджувачів або 8 грудня — Дня болгарських студентів.

Уже відбулося шість тематичних семінарів. Вони проходять у бібліотеці Центру й збирають зазвичай від 20 до 30 учасників — викладачів, аспірантів та студентів Харківського університету й інших вишів міста. Минулого року семінари були присвячені російсько-турецькій війні 1877–1878 рр., хозарській та моравській місіям Кирила та Мефодія, Третьому болгарському царству, античній історії та культурі Балкан. У центрі уваги січневого семінару 2008 р. перебувала проблема формування болгарської спільноти в Україні. Тоді ж відбулося представлення Турецького центру, що вже кілька років функціонує на базі філологічного факультету Харківського педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, сприяючи налагодженню зв'язків між Україною та Туреччиною, популяризації турецької культури в Україні, знайомству української громадськості з сусідом, з яким нас пов'язує багатолітня історія непростих взаємин.

На останньому семінарі, що пройшов у травні 2008 р., відбулося представлення другого тому «Украсу» — «Українсько-сербського збірника», що з 2006 р. видається в Києві. Йому передувало відкриття 16 травня 2008 р. виставки «Сербська книга із фондів Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна» за участю головного редактора «Украсу» доктора філологічних наук Деяна Айдачича та радника Посольства Сербії в Україні Браніслава Радойчича. Результатом цієї зустрічі стала попередня домовленість про встановлення найближчим часом договірних відносин між Харківським та Белградським університетами, а також проведення 2009 р. наукової конференції на тему «Харківський університет і Сербія», що складе зміст 4-го тому «Українсько-сербського збірника».

Водночас головну увагу Центру упродовж 2008–2010 рр. буде зосереджено на реалізації трьох міжнародних проектів з Інститутом історії та Інститутом балканістики БАН: «Епістолярна спадщина Марина Дринова»; «Болгарія і Україна: від євразійських імперій до Європейського Союзу (середина XVIII — початок XXI ст.); «Кавказ — Крим — Балкани: між ісламом і християнством (кінець XVIII — початок XXI ст.)», що є відкритими для участі дослідників з інших наукових осередків.

Значну увагу Центр приділяє заохоченню студентів до наукових студій у галузі балканістики, надаючи можливість найкращим з них пройти мовну підготовку на літніх семінарах для зарубіжних славістів на базі Софійського та Великотирновського університетів, а також підвищити свою кваліфікацію з новогрецької мови при Національному та Каподистрійському університеті Афін. До певної міри сприяє формуванню наукових інтересів молоді й Харківське міське товариство болгарської культури ім. М. Дринова, що 2005 р. заснувало премію за кращу доповідь в галузі історичної болгаристики на квітневих Каразінських читаннях — традиційній міжнародній конференції молодих учених. Студенти-історики та філологи охоче беруть участь і в Кирило-Мефодіївських читаннях, що навесні 2008 р. вже вшосте пройшли у Харківському університеті. До їхніх послуг — бібліотека Центру болгаристики та балканських досліджень, що становить понад 4000 томів монографій та періодичних видань і якою вже скористалися багато науковців з Харкова, Полтави, Сум, Луганська, Дніпропетровська, Донецька та інших міст України.

Отже, приклад Центру болгаристики та балканських досліджень імені Марина Дринова свідчить, що нова форма організації наукової роботи, яка поступово утверджується в Харківському університеті, не вимагає великих витрат і є ефективною. Вона дозволяє сконцентрувати інтелектуальні зусилля навколо актуальних наукових проблем, розширювати міжнародні зв'язки університету, підтримувати інтерес у молоді до географічно близького нам регіону Південно-Східної Європи, що є запорукою збереження наукової школи, подальшого розвитку найкращих традицій історичної болгаристики та балканістики у Харкові.

¹ Страшнюк С. Ю. Марин Дринов и формирование харьковской школы исторической болгаристики // Марин Дринов: Материали от българо-съветска научна конференция «150 години от рождението на М. Дринов» и «110 години Народна библиотека «Кирил и Методий»». — София, 1989. — С. 73–96.

² Чернявский Г. И., Страшнюк С. Ю. Първи Дриновските четения в Харков // Исторически преглед. — 1989. — № 7. — С. 104–107.

³ Болгарский ежегодник. — Харьков, 1994. — Т. 1. — 288 с.

⁴ Чернявский Г. И., Страшнюк С. Ю. Межреспубликанская научная ассоциация болгаристов: перспективы и направления деятельности // Славяноведение. — 1992. — № 3. — С. 121–123; Страшнюк С. Ю. Обществена организация на ученице-българисти от страните на ОНД // Епохи (Велико Търново). — 1993 — № 1. — С. 95–96; Страшнюк С. Ю. Ассоциация на българисти // Българистика и българисти (София). — 1996. — № 1. — С. 34–35.

⁵ *Ручинская О. А.* Общественная жизнь в античных городах Северного и Западного Причерноморья: Автореф. дис. ... к. и. н. — Днепропетровск, 1996.; *Бурбига В. А.* Македонське питання в російському слав'янознавстві та публіцистиці (1893–1912 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Харків, 1997.; *Турков В. В.* Політика Росії щодо переселення та влаштування бесарабських болгар на південноукраїнських землях 1856–1971 рр.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Харків, 1997.; *Міхеєва В. В.* Болгари Півдня України і Молдови в історико-етнографічній літературі кінця XVIII—XX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Харків, 1997.; *Лобанова М. В.* Участь Кристья Раковського у соціал-демократичному русі Болгарії (1903–1912): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Харків, 1997.; *Тортіка О. О.* Історична географія та населення Великої Болгарії (630–660 рр. н. е.): Методика дослідження кочових суспільств середньовіччя: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Харків, 1999.; *Миколенко Д. В.* Правоцентристські партії у політичній системі Болгарії (1899–1908): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Харків, 2007.

⁶ *Станчев М. Г.* Д-р Кръстьо Раковски: държавник, политик и дипломат (1918–1941 г.): Автореф. дис. ... д-р ист. наук. — София, 2000; *Потрашков С. В.* Болгария в балканській політиці провідник держав антигітлерівської коаліції (1941–1945 рр.): Автореф. дис. ... д-р ист. наук. — Харків, 2006; *Тортіка О. О.* Алано-болгарське населення Північно-Західної Хазарії в етносоціальному та геополітичному просторі півдня Східної Європи: Автореф. дис. ... д-р ист. наук. — Харків, 2007.

⁷ *Дриновський збірник: Дриновский сборник.* — Харків—Софія: Академічне видавництво ім. проф. Марина Дринова, 2007. — Т. 1. — 262 с.; *Дриновський збірник: Дриновский сборник.* — Харків — Софія: Академічне видавництво ім. проф. Марина Дринова, 2008. — Т. 2. — 356 с.

⁸ *Потрашков С. В.* Антигитлеровская коалиция и Болгария: 1941–1944 гг. — Харьков, 2005. — 282 с.; *Чернявский Г., Станчев М.* Георгий Бакалов: Политическая биография (с культурологическим компонентом). — София: Академическое изд-во им. проф. Марина Дринова, 2006. — 351 с.; *Миколенко Д. В.* Правоцентристські партії у системі влади Князівства Болгарії (кінець XIX—початок XX ст.) — Харків, 2008. — 148 с.